

Om villfarelser, tanke- och sinnesvillor : en öfversiktlig framställning : ...

Nerander, Teodor,

46 C g B

National Library
of Sweden

med.
Psyk.
(Am.)
a

0

OM

VULLFARELSER, TANKE- OCH SINNESVILLOR

EN ÖFVERSIKTLIG FRAMSTÄLLNING

FÖREDRAG Å K. FYSIOGRAFISKA SÄLLSKAPETS HÖGTIDSSAMMANTRÄDE
DEN 2 DECEMBER 1918

AF

oskar TEODOR NERANDER

— * —

LUND 1919
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

REPORT OF THE PHYSICS DEPARTMENT

LEONARD ROSEN

OM
VILLFARELSER, TANKE- OCH SINNESVILLOR
EN ÖFVERSIKTLIG FRAMSTÄLLNING

FÖREDRAG Å K. FYSIOGRAFISKA SÄLLSKAPETS HÖGTIDSSAMMANTRÄDE
DEN 2 DECEMBER 1918

AF

TEODOR NERANDER

LUND 1919
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

OM

VILDFÄRELSER, TÄNKE- OCH SINNESSVALDOR

EN ÖFVERSIKT ÖFVER FRAMSTÄLLNING

HÖRANDE PÅ EN FÖRHANDLING I SVEDSKA AKADEMIEN DEN 17 DECEMBER 1844

TEODOR NERANDER

Det numera inom de enskilda medicinska disciplinernas forskningsområden alltjämt och till ytterlighet drifna detaljarbetet medför för vetenskapsutöfvaren å ena sidan visserligen en förtrogenhet med motsvarande vetenskaps detaljer, å andra sidan åter en begränsning i förmågan att tillägna sig en djupare insikt å öfriga medicinska forskningsområden, en begränsning som betingas af människoandens egen organisation. Emellertid, vid sidan af de specialuppgifter, som utgöra föremål för hvarje särskild vetenskap, förekomma därjämte frågor af mera allmän innebörd, hvilka kunna påkalla intresse äfven utanför den ifrågavarande disciplinen; och vidkommande psykiatrin är detta händelsen med ett flertal spörsmål. För dagens föredrag har jag valt ett ämne af sådan allmännare innebörd, nämligen att lämna en öfversiktig framställning om *villfarelser*, *tanke-* och *sinnescvillor* och några därmed sammanhängande frågor.

Såsom hvar man vet, ges det ifråga om *kroppslig* sjukdom ingen skarp gräns mellan hälsa och sjukdom, ty de afvikelser från det normala, som vi måste beteckna såsom sjukliga, äro af olika betydelse för den enskilde individens uppfattning och lif, allt efter det angripna organets vikt, efter den ifrågavarande individens motståndskraft och efter den yrkesverksamhet, som individen har att utföra med angripna organ. Äfven vid *sinnessjukdomarna* är gränsen mot hälsan flytande. — Vid utforskandet af människans själstillstånd framträder emellertid för oss den skarpa motsatsen mellan

andlig hälsa och utpräglad sinnessjukdom. Den senare, den fullt utbildade sinnessjukdomen, visar i flertalet af sina utformningar så påfallande och betydelsefulla afvikelser från det normala, att laikern vanligen tror sig ha att göra med helt och hållet heterogena företeelser i andlig hälsa och sinnessjukdom. Och likväl veta vi, att den andligen sunde och den sinnessjuka ej äro skilda från hvarandra genom en djup klyfta, hvaröfver ingen brygga leder. Obefintligheten af en dylik skarpare gränslinie mellan psykisk sjukdom och hälsa, ett sakförhållande som för det praktiska lifvet och isynnerhet för psykiatrin är af grundläggande betydelse, får emellertid ej leda till det antagandet, att lagarne för det sjukliga psykiska skeendet samt och synnerligen låte sig tvångsfritt och utan svårighet härledas ur lagarne för det friska själlifvet, eller att psykopatologi ej vore annat än ett bihang till psykologi. Ett antagande i sistnämnda hänseende ligger tvifvelsutän till grund för laikerns ofta — tyvärr alltför ofta — förekommande tilltro till sig själf att stödd på ensamt vulgärpsykologisk insikt kunna uppträda som domare ifråga om *rubbningar* i de psykiska mekanismerna. Laikern har vant sig att med begreppet sinnessjukdom förbinda förekomsten af förfalskning inom sinneserfarenheten — sinnesvillor — äfvensom fel i grunderna för det logiska tänkandet — tankevillor; men alltför ofta misskänner han äfven utpräglade rubbningar inom känslolifvet. Å andra sidan är en vetenskaplig psykiatri ej möjlig utan stödet af en vetenskaplig psykologi.

Vetenskapen lär, att sinnessjukdomar äro sjukdomar i hjärnan, hvilkas symtom äro tillfinnandes på somatiskt och psykiskt område. De somatiska symtomen kunna vara oväsentliga, de psykiska äro mera påfallande och socialt betydelsefullare. Ett af de viktigaste psykiska symtomen är *tankevillan* eller *vanföre-*

ställningen. Tiggaren t. ex., som tror sig vara kung, den lefvande och respirerande människan, som påstår sig vara ett lik, den förkrossade melankolikern, som på grund af inbillad syndaskuld tror sig vara förvandlad i ett djur, dylika uppfattas såsom sinnessjuka af såväl läkaren som laikern. Men sådana prägnanta tankevillor äro hvarken förhanden i alla fall af sinnessjukdom, ej håller skulle deras konstaterande vara tillfyllest för ett bedömande af sjukdomens art, dess sannolika förlopp och utgång. Samma föreställning kan i *ett* fall träda fram i en sinnessjuk öfvergående omtöckning, i ett rus, ett febertillstånd och kan med detta tillstånd åter försvinna, under det att den *en annan gång* beror på en under månader fortgående men slutligen botlig rubbning af hjärnfunktionerna, i *ett tredje* fall åter framgår ur en irreparabel, så småningom till fullständig demens förande förstörelse af hjärnsubstansen. För psykiatrikern spelar alltså — såsom en författare uttryckt det — den sjukliga föreställningen närmast ungetär den roll, som för kirurgen en kroppsdels ansvällning. Ej dess blotta anblick, utan den sjukes noggranna undersökning och sjukdomens uppkomstsätt kan ge kirurgen besked därom, huruvida han har att göra med ett oskyldigt flyktigt hudödem eller med en djupare belägen bensjukdom eller med en ondartad nybildning, som inom kort medför döden.

Om en föreställning till sitt innehåll är av sjuklig art eller ej, beror mycket mindre på det ifrågavarande föreställningsinnehållet *i och för sig* än fastmera på de betingelser, ur hvilka föreställningen vuxit fram, och framförallt på beskaffenheten hos den personlighet, hos hvilken den är förhanden.

Tankevillan är till sitt *innehåll* en sjukligt förfalskad föreställning eller en kedja af sammanhängande falska tankar, som ej är tillgänglig för beriktigande

genom bevisningsgrunder, och hvars oriktighet vanligen är lätt påvisbar för iakttagaren. Sjukdomssymtomet ifråga står i det väsentliga utanför normalpsykologius och logikens lagar. Tankevillan korrigeras i regel ej, så länge den sjukdom varar, som gitvit upphof till henne. Hon påverkas ej af erfarenheten, och oresonligheten i hennes innehåll förminskar ej den subjektiva vissheten.

Ett af de elementära felen i all laikerbehandling af sinnessjuka människor ligger i laikerns tro på verksamheten därvid af normalpsykologiska lagar. Melankolikerns syndfullhetstankevillor, paralytikerns storhetsideer eller paranoikerns förföljelseideer äro ej tillgängliga för sakskäl, de trotsa logik och hvarje välmenande försök att genom hänvisning till verkligheten undandraga grunden för dem. Det är ett ganska allmänt förekommande missförstånd, att den psykiska terapin vid sinnessjukdomar skulle bestå i tillämpningen af dialektisk förmåga och öfverlägsenhet. En dylik "psykisk ortopedi" kan användas endast i mycket begränsad utsträckning.

Om tankevillorna korrigeras, så sker detta ej genom öfvertalning från omgifningens sida, ej genom logik och psykologi, utan helt enkelt genom tillbakaträdande af den *kausala* sjukdomen. Det faller liksom fjäll från den sjukes syn. Och där hälsa ej inträder, såsom t. ex. vid paranoia, där försvaras tankevillorna af den sjuke med logikens alla hjälpmedel, äfven om de stå i skriande motsats till all öfrig lifserfarenhet. Hos en dylik individ är, såsom *Bleuler* uttryckt det, det väsentliga momentet vid tankevillans uppkomst ett missförhållande mellan affekt och logisk kraft, den växer fram ur ett inre behof, och dess orsak är att söka i ett sjukligt tillstånd af hjärnan, hvarigenom den andliga personlig-

heten, åtminstone i utpräglade fall, undergår djupt ingripande förändringar.

Såsom jag ofvan nämt, är tankevillan till sitt *innehåll* en sjukligt förfalskad föreställning, som ej är tillgänglig för beriktigande genom bevisningsgrunder. Denna betoning *med afseende på innehållet* är det, som plägar leda till tankevillans förväxling med därmed besläktade men likväl principiellt sedt olikartade företeelser. Oriktiga och falska föreställningar se vi dagligdags såsom kännemärken äfven för *villfarelse* och vid *öfvertro*. Full sanning är oss människor förvägrad, vår uppfattning om tingens sammanhang är bemängd med massor af villfarelser. — På de områden, där ingen kunskap är möjlig att vinna, men likväl en önskan, ett behof efter sanning föreligger, där härskar *tron*. Om denna ej står i motsats till tidens vetande eller om den uppställer satsar, hvilkas bevisbarhet ligger bortom all möjlig erfarenhet, så undandrager den sig det vetenskapliga tänkandets undersökning. Kommer åter *tron* i olöslig konflikt med den fortskridande vetenskapliga insikten, så blir den till *öfvertro*, såvidt den långtansfullt vidhålles.

Villfarelsernas herravälde beror på de oriktiga varseblifningarnas och tankegångarnas beviskraft; skakas denna, d. v. s. om de till grund därtör liggande felkällorna upptäckas, så bortfaller därmed villfarelsen af sig själf. Gränsen mellan *villfarelse* och *tankevilla* är understundom och mången gång lätt att uppdraga, de kunna finnas tillstädes samtidigt; vid andra tillfällen åter är en skarp gränslinie mellan dem ej möjlig att uppdraga, isynnerhet då villfarelserna hårdnackadt fasthållas; de kunna genom patologiskt fixerande och genom benägenhet att gripa omkring blifva en gifvande källa till tankevillor. Det har ock uppställts olika kategorier af villfarelser — fysiologiska och patologiska — allt

efter deras olika uppkomstsätt och deras egenskap att låta sig korrigeras eller ej. En närmare insikt häri möjliggöres bäst, om vi i en viss ordning söka göra oss reda för några af de hufvudvägar, på hvilka villfarelser uppkomma. Hvarje föreställande framgår i sista hand ur varseblifningar. Rubbningar och ofullkomligheter i varseblifningsprocessen höra därför till de vanligaste upphofven till mänskliga villfarelser och däraf följande misstag. Förmågan att noggrant percipiera de intryck, som erbjuda sig för sinnena, är hos olika människor helt olika utvecklade. Samma tilldragelse kan uppfattas på helt olika sätt af olika ögonvittnen, samma naturföreteelse beskrifves ofta på ett fullkomligt afvikande sätt af flera iakttagare, ett sakförhållande, som inom utsago- och vittnespsykologin noggsamt beaktats. — Dyliga olikheter förklaras dels af bristfälligheter i själfva *sinnenorganen*; mycket oftare åter har man att söka orsaken i brister i den *egentliga perceptionsprocessen*. Då vi nämligen se ett föremål eller höra en tonklang, så ej blott sammansmälta de enskilda varseblifningsbeståndsdelarne, sådana de komma från sinnesorganen, till ett helhetsintryck, som såsom sinnesföreställning inträder i medvetandet, utan samma intryck frammanar ock genast reproduktiva element — i beredskap liggande minnesbilder — hvilka genom sin resonans förstärka sinnesintrycket, utfylla dess luckor och inordna detsamma i för oss bekanta föreställningsförbindelser; det nyssnämnda förloppet motsvarar *Wundts apperception*. — Hvad vi tro oss omedelbart varsebli, det hör till ej ringa del till vår erinring om massor af tidigare intryck, utan att vi bli medvetna om skillnaden mellan det direkt gifna och det af minnesbilderna förstärkta. Om emellertid de reproduktiva elementen nå en så påfallande öfvervikt, att de råka i en oförenlig motsats till våra tidigare varse-

blifningar, och en oriktig bild vinnes af det yttre intrycket, då föreligger en *sinnescvilla* och särskildt den form däraf, som inom psykiatrin benämnes *illusion*, d. v. s. väsentligen en omformning af verkliga sinnesintryck. När vi t. ex. i vagnskrammel från gatan tro oss höra trumslag eller musik, när genom beröringen af ett mjukt tyg förnimmelsen af en vidrörande hand väckes, så ha vi illusioner, som visserligen pläga vara af flyktig art, och som vi ha förmågan att korrigera, så snart vi underkasta våra sinnesintryck en noggrannare kontroll. — För förståendet af dessa ting är den s. k. taskspelarekonstens eller salongsmagins psykologi af stort intresse, då den ger oss besked om, huru och hvarför intrycken från sinnesorganen blifva falskt uppfattade och tolkade. (Vår varseblifning visar nämligen inom det normala en helt obetydlig variationsbredd.) Taskspelaren invecklar oss genom sin färdighet i ett fullständigt nät af villor, i positiva och negativa illusioner, i det han låter oss se, hvad som ej är, och lagar så, att vi öfverse, hvad som sker. Såsom skicklig skådespelare inverkar han på sin publik genom tal och blick men framförallt genom kausalitetens lagar, till hvilka vi ovilkorligen lyssna, och hvilkas saknade led vi själfva utfylla. Vi se början och tro oss se slutet, men i själfva verket se vi blott det, hvarpå taskspelaren begränsar vår uppmärksamhet. Hans hela trollkonst är i grunden intet annat än en fortskridande kedja af *autosuggestioner*, af villor och inbillningar. Förmedelst kronofotografi har man af de snabbaste konststyckena framställt 12—14 bilder i sekunden, och det är ganska förvånande att se, huru snabbt hvarje illusion därigenom försvinner. — Dylika fysiologiska illusioner förekomma isynnerhet vid ofullständiga sinnesintryck. Synnerligen instruktivt skildrar redan *Leonardo da Vinci* sådana fysiologiska illusioner

på följande sätt: När du skådar hän på gamla murar, som äro nedsmutsade af allehanda fläckar, eller på stenar af olika blandning, och har du då tyckt dig skåda en del scenerier, så skall du där finna likheter med skilda landskap, som äro smyckade med berg, floder, klippor, träd, slätter, djupa dalar och kullar i växlande gestalt; äfven skall du där se allehanda slaktningar och lifliga åtbörder hos figurer, egendomliga fysionomier och dräkter och oändligt många ting, användbara som motiv för konstskapelser. — För mera utpräglade illusioners framträdande bilda uttrötning, toxiska agentier såsom alkohol och narkotiska ämnen äfvensom affekter m. m. en gynnsam jordmån. En matros t. ex. ser i ett å vattnet flytande trästycke sin några dagar dessförrinnan drunknade kamrat; han utstöter ett skrik af förskräckelse, och alla andra i närheten ha samma illusion; det sistnämnda utgör ett exempel å de s. k. kollektiva sinnesvillorna, och mången sjöorm torde ha dem att tacka för sin existens, hvars verklighet ett helt skeppsmanskap kan vara färdigt att med ed bekräfta, om ock misstaget efteråt ofta träder klart fram i dagen. Man kan utan omsvep säga, att en dylik sinnesförfalskning oafbrutet skjuter sig in i våra varseblifningar, och att en viktig funktion hos en sund tankeverksamhet är att städse befria sig ifrån och eliminera densamma. — Mången på dylik sinnesförfalskning fotad villfarelse korrigeras sedermera ej, utan kan spela en roll i den vetenskapliga forskningen liksom i gestaltningen af mänskliga förbindelser.

Från dessa *fysiologiska* illusioner skilja sig de *patologiska* endast till graden, ity att den verkliga varseblifningen vid de senare går mer eller mindre förlorad och i dess ställe uppträda i helt öfvervägande mängd reproduktiva element. Så t. ex., när en delirant från ett oskrifvet blad läser hela satser, hvilkas

illusoriska skepnad framkallas endast af papperets ojämnheter och missfärgningar, eller när en enkel streckteckning för honom blir utgångspunkten för åsynen af de brokigaste bilder, eller när han ur regnets plaskande hör hela samtal o. d.

Jag har nu något uppehållit mig vid den ena formen af sinnesvillorna, nämligen *illusionerna*. I en mera utpräglad form framträder sinnesvillan såsom *hallucination*. Den hallucinerande känner, ser, hör, luktar eller smakar något, som för tillfället på intet sätt existerar, och hallucinationen får därför för individen i ögonblicket samma värde som *veritabla* sinnesintryck. Hallucinationerna såsom sådana äro varseblifningar af subjektiv eller sjuklig art, och de äro ofta förekommande symtom hos sinnessjuka. Att här ingå å förklaringsförsöken till hallucinationernas uppkomst, medgifver ej tiden. En mycket beaktansvärd egenskap hos dem är den vanligen oemotståndliga makt, som de pläga ernå öfver den sjukas hela medvetenhetsinnehåll. Man finner nästan alltid, hurusom ihållande hallucinationer öfverväldiga det sunda omdömet, och huru redan efter kort tid till och med de mest oriktiga och äfventyrliga antaganden få fäste såsom tankevillor, alla giltiga föreställningar till trots. Häraf får emellertid ej den slutsatsen dragas, att hallucinationerna utan vidare ge direkt upphof till tankevillorna, tvärtom har man oftast anledning antaga, att bådadera äro uttryck af den förhandenvarande hjärnsjukdomen, att individen genom densamma är så att säga predisponerad för tankevillor, när hallucinationerna börja, och att de senare bidraga till de förras fixering resp. stegring.

Hallucinationerna tillhöra emellertid ej uteslutande sinnessjukdomarnes område. Historien innehåller exempel på berömda personer, hos hvilka dylika förekommit, utan att själen bragts ur sina fogar, och där de ej

lämnat andra spår efter sig än möjligen enstaka villfarelser. I sådant hänseende plägar erinras om Luthers¹ bekanta djäfvulsuppenbarelse och om många af de visioner, om hvilka det berättas i bibeln. — Däremot är hallucinationernas ofta upprepade förekomst² under alla omständigheter ett betänkligt tecken. — I regel uppträda de hos sinnesfriska endast undantagsvis, under inflytande af långvariga kroppsliga umbäranden — fasta — andlig öfveransträngning och framförallt i tillstånd med starka affektrörelser, särskildt af religiös-exstatisk art. När ett lifligt intryck till den grad lägger beslag på själsverksamheten, att de högre hjärnfunktionernas kontrollerande verksamhet upphäfts, då härskar inbillningskraften oinskränkt. Föreställningen kan då taga en ej blott åskådlig och plastisk utformning, den kan bli till en verklig sinnesvilla, och detta gäller äfven i tider, som ej bära exstasens, svärme-

¹ Om *Luther* berättas, att han besvärades af nervösa symtom, hufvudvärk, svindel, ångestkänsla, öronsusning, vanmakt, symtom som han direkt skall ha tillskrifvit djäfvulen.

² Exempel härpå erbjuder *Svedenborg*. Under senare delen af sitt lif var *Svedenborg* otvifvelaktigt sinnessjuk, och sinnesvillorna hos honom voro alster af en stor men äfven sjuk personlighet. Man har anledning antaga, att hjärnan vid en dylik sinnessjukdom angripes olika i dess olika delar, och att många associationer länge förbli relativt intakta och kunna mer eller mindre normalt funktionera vidare. Dylika associationsvägars förbindelse med hvarandra kan nämligen tänkas vara så intim, upparbetad och banad, att den länge öfverlever det andliga sammanbrottet. Häri kunde en förklaring tänkas föreligga till det annars svårbegripliga sakförhållandet, att i *Svedenborgs* skrifter förekommer en märklig blandning af förryckta drag och af verklig storhet i den filosofiska och moraliska uppfattningen (*Pelman* o. a.).

»Ein Geisteskranker kann etwas Schönes oder etwas Wahres so gut wie ein Anderer schreiben. Ob seine Gedichte, sein Stil, seine Erörterungen zu billigen seien oder nicht, das ist nach denselben Grundsätzen zu entscheiden, die sonst gelten, und die Gehirnkrankeheit — kommt dabei nicht in Betracht.» (*Möbius*.)

riets och mystikens prägel. Den psykiatriska krigslitteraturen från senaste tiden lämnar nära nog med experimentets tydlighet talrika exempel på under trycket af oerhörda strapatser uppträdande hallucinationer, där krigets skräckreminiscenser antagit plastiskt åskådlig visionär struktur i återupplefvandet af krigsscener (granatexplosioner o. d.), eller där det hallucinatoriska realiserandet utlösts af starkt affektbetonade föreställningar t. ex. i form af förposthallucinationer af framstormande fiender för att nämna enstaka fall. Kanske bör det i förbigående nämnas, att hos friska personer kunna vid insomnandet förekomma s. k. *hypnagoga* hallucinationer, som emellertid endast undantagsvis vinna större själfständighet och i allmänhet förnimmas endast vid noggrann själfakttagelse. — Med den geniala intuition, som är den verkliga diktarens företrädesrätt, har t. ex. *Shakespeare* i *Macbeth*, *Schiller* i *Erlkönig* och i *die Erwartung*, *Ibsen* i *Fruen fra havet* uppnått en förvånansvärd realitet i skildringen af sinnesvillor.

Mångahanda äro källorna till uppkomsten af *villfarelser* och *tankevillor*; endast några af de viktigare kunna här anföras. I förgrunden står deras sammanhang med sjukligt betingade *förändringar i känslolifvet*. Redan af egen erfarenhet är det enhvar bekant, hur betydelsefullt affekternas inflytande är på vårt tänkande. För det första är ordnadttänkande alls ej möjligt, utan att det ledes af mål- eller öfverföreställningar, och dylika äro utmärkta från de öfriga just därigenom, att på dem hvilat ett särskildt känslovärde, det af intresse, uppmärksamhet, alltså framförallt affektivt-psykiska värden. Men ej blott *formellt* ledes vårt tänkande af affektiviteten. Äfven våra tankars *innehåll* ter sig helt olika allt efter den stämning, god eller dålig, tryckt eller retlig, hvori vi befinna oss, och det kan gå ända därhän, att ideer, koncipierade under en viss stämning,

kunna i ett annat stämmningsläge te sig för oss så främmande, som om de ej vore våra egna. Redan hos den sinnesfriske kunna lifliga känslor utöfva ett starkt förfalskande inflytande på föreställningar och tankegång, de kunna utgöra farliga hinder för sakligt bedömande. Är man af någon grund ängslig, så präglas en mängd varseblifningar och andra upplevelser af affektens innehåll, i upprymd sinnesstämning åter uppfattar man allt lättare, beaktar ofta blott det angenäma, och om den till en speciell föreställningskomplex anknutna affekten träder i förgrunden *oftare* eller mera *stadigvarande*, så regleras de associativa förbindelserna i sitt fortsatta förlopp så, att de med affekten korresponderande förbindelserna *främjas*, de däremot stridande *hänmmas*, hvarigenom kritiken tillbakasättes. Så uppstå villfarelser hos friska; och vi få ej bli förvånade öfver att under patologiska förhållanden och alldeles särskildt i de *melankoliska tillstånden* finna de nämnda mekanismerna verksamma i, man skulle kunna säga, ytterlig förstoring och äfven ofta i kvalitativ förvanskning beträffande hvad som tager sig uttryck i de sjukas tankeinhåll. Däraf deras hopplösa pessimism med tankevillor om skuld, synd, obotligt kroppsligt lidande o. s. v., samt deras otillgänglighet att korrigera de objektivt ej grundade, sjukliga, öfverstarka föreställningarna, hvilket ådagalägger *affektens oerhörda öfvermakt* öfver logik och fakta. Analogt är förhållandet med storhetsideerna vid former af expansiv färgning, och den misstänksamme paranoikerns otrefliga stämmningsläge leder hos honom till det sjukliga behofvet att på sig hänföra, mera än som sig bör, hvad som sker omkring honom, att ge detsamma en fientlig tydning. Så uppstår hos honom en odefinierbar vantolkningstendens.

En gynnsam jordmån för uppkomsten af tankevillor bilda *minnesrubbningar*. Jag bortser i detta sammanhang från de *individuella växlingarna* i minnet, från minnesdefekter i utvecklingshämning och från den *isolerade defekten* af vissa elementarföreställningar t. ex. af *optiska* och *akustiska* minnesbilder, hvilken defekt plägar framkallas af härdsjukdomar; i det närmast följande afses den *diffusa förlusten* af minnesbilder, hvilken vid sinnessjukdomar tillerkännes större praktisk betydelse. — Minnesfunktionens uppdelning i dess enskilda komponenter är väsentligen utgången från patologin, isynnerhet afskiljandet af de båda hufvudföreteelserna, nämligen å *ena sidan* härraväldet öfver det i en tidigare lefnadsperiod förvärfvade föreställningsmaterialet, å *andra sidan* förmågan att förvärfva nytt minnesmaterial, den s. k. *inpräglingsförmågan*. Under sjukliga förhållanden, vid bestämda dels organiska, dels toxiska hjärnsjukdomar påträffa vi tillstånd, vid hvilka denna sistnämnda funktion, inpräglingsförmågan, isolerad skadats. Följden däraf blir påfallande rubbningar i orienteringsförmågan. De sjuka veta icke blott icke hvar de befinna sig, utan i följd af obestämda reminiscensers framträdande i det genom nutidsmaterialets bortfallande gifna vakuum banas väg för falska orienteringsföreställningar. Den sjuke tror sig, allt efter rubbningens grad, försatt tillbaka till tidigare tidsperiod och situationer eller till helt olikartade, så att säga villkorligt af det funktionerande medvetandet uppkonstruerade situationer; han känner sig främmande för eller identifierar falskt den reala omgifningen, eller, om identifikationsprocessen såsom sådan verkligen momentant äger rum, glömmer han snabbt den vunna insikten. I *Korsakoffs* symtomkomplex, i senila och arteriosklerotiska tillstånd, vid amentia och i akuta deliranta tillstånd af varierande art är förekomsten af dylika symtom något ganska

vanligt. — Till rubbningen i inpräglingens förmågan för nya intryck, så som jag häröfvan omnämmt, kan isynnerhet i senila och organiska sjukdomstillstånd sälla sig *den andra formen af minnesanomali*, genom hvilken det i den tidigare lefnadsperioden förvärfvade föreställningsmaterialet i påfallande grad reduceras, en reduktion, hvaraf följden blir ett mer eller mindre utpräglat bortfallande ur medvetandet af den psykiska individualhistorien, hvilket åter medför medvetenhetsgrumling i förening med tankevillor, ofta af barock natur.

Upprinnelsen till liknande tankevillor är mången gång att söka i *minnesvillor*, hvilka pläga betecknas med benämningarna *minnesillusioner* och *minnesshallucinationer*. Vid de förra äger rum ett vanställande af en med erfarenheten öfverensstämmande minnesbild förmedelst ett subjektivt tillskott, ofta föreligger endast en oriktig tolkning af en tidigare riktig erinring. I lindrigare grad förekomma understundom dylika minnesillusioner äfven hos friska. Såväl genom experiment som af den dagliga erfarenheten vet man, att t. o. m. enkla erinringar redan under vanliga förhållanden ej fullständigt likna de motsvarande varseblifningarna, utan upptagna och inordnade i medvetandet pläga undergå en ofta ganska afsevärd omvandling. Våra latent minnesbilder äro nämligen ej undandragna idéassociationens inflytande utan undergå aktiva transformationer under medvetandets nivå. Talrika egendomliga fakta ur utsägo- och vittnespsykologin kunna endast på detta sätt förklaras. — Hos människor med liflig inbillningskraft, utpräglad själfkänsla och nedsatt kritisk förmåga röna tidigare upplevelser helt oförmärkt en mycket djupgående omvandling i den riktningen, att så småningom den egna personligheten rycker mer och mer i förgrunden, skuggorna utplånas, och den egna förträffligheten strålar klarare och klarare. Understundom kan

denna sträfvan efter själförhärlikande rent af leda till uppdiktande af eller åtminstone till ganska fritt utsmäckande af verkningsfulla historier, som till slut nära nog tros af berättaren själf. *Alphonse Daudet* har i *Tartarin* skildrat företeelsen ifråga på ett medryckande sätt.

Vid de egentliga *minneshallucinationerna*, sådana de skildras af vissa författare, föreligger ett fritt uppdiktande af skenbara reminiscenser, hvilka ej ha någon motsvarighet i det förgångna. I själfva verket förlänas åt en fri fantasibild verklighetsvärde, och de i vissa sinnessjukdomar förekommande *konfabulationerna* pläga räknas hit och ge upphof till mången byggnad af tankevillor ofta af komplicerad art. — Ett fantasins förhärskande och en i särskild grad rörlig inbillningskraft äro under vissa omständigheter ganska tveäggade gåfvor. Under normala förhållanden äro inbillningskraftens produkter underkastade korrektur genom realvarseblifning och logisk pröfning; individen förblir medveten om deras överklighet, hvarigenom, allt efter det gifna individualanlaget, de mer eller mindre talrika och lifliga fantasiprodukterna hindras genom denna kritik att taga öfverhand¹. Man plägar tala om ett undermedvetet mögnande af problem i den mening, att afslutningen eller den utredande formeln af invecklade tankeförbindelser, som medvetandet med ifver förgäfves eftersträfvat, slutligen senare springer fram i utredt skick från det undermedvetna, utan vidare åtgärd från individens sida. Återigen, för vissa sjuka förefalla inbillningsföreställningarna såsom tillförlitligt uttryck för verkligheten: så hos vissa psykopater, hysterici och degenererade personer och särskildt hos dem, som af

¹ De största skaparsnillena lida ej sällan af brist på kritik. *Voltaire* säger: »C'est le privilège du vrai génie et surtout du génie qui ouvre une carrière de faire impunément de grandes fautes».

franska författare benämns *dégénérés supérieurs*, hos hvilka förekommer ett fantasins frodande i öfvermått, som leder till en tillvaro af drömmeri likt Peer Gynts, därvid verkligheten ej kommer till sin rätt, så att skillnad ej göres mellan upplefdt och inbilladt. På dessa torde *Paul Heyses* uttryck "fantasiens martyrer" passa in. Deras exalterade känslolif och stegrade fantasi nödgade dem att syssla med problem, projekt och uppgifter, som vida öfverstiga deras förmåga, med sociala, filosofiska och religiösa världsförbättringsideer, och ur missförhållandet mellan deras begränsade intellektuella begåfning och det objekt, hvarpå densamma riktar sig, framlyser defekten tydligt. Inom den kliniska grupp, som efter *Delbrück* erhållit benämningen *pseudologia phantastica*, möter man patologiska lögnare, svindlare och charlataner, hos hvilka den patologiska lögnen är inväfd med medvetna lögner, och hos hvilka det knappast är möjligt att hålla isär de olika lögnarterna. De orsaker, som föranleda pseudologen till svindel, äro synnerligen mångahanda. På grund af den bristande etiska finkänsligheten hos honom är ett af hufvudmotiven en lystnad efter personliga fördelar, vidare tillfredsställandet af fåfånga och glädjen i att väcka sensation. Närbesläktade med hithörande anomalier äro de sjukdomstillstånd, hos hvilka patologiskt fantastiska infall och inbillningar, sådana de skildrats af *Bonhoeffer*, *Birnbaum*, *Dupré* m. fl., äro uttalade symtom. Vid sjukliga sinnestillstånd af *psykogen* art förekommer understundom under formen af föreställningsförfalskning ett realiserande af lustbetonadt och ett bortträngande af olustbetonadt föreställningsinnehåll, hvilkas psykologi och psykopatologi egentligen först *Freuds* arbeten ställt i den riktiga belysningen. Den normalpsykologiska motsvarigheten till de nämnda företeelserna föreligger i individens instinktiva sträfvan att i möjligaste måtto låta framträda spe-

ciellt lustbetonade föreställningsförbindelser, angenäma erinringar o. d., att främja och hänge sig åt dem, att däremot i möjligaste måtto tränga undan olustbetonade grupper, pinsamma minnen, så att de ej bli verksamma i det psykiska synfältet. Bådadera af dessa emotionella tendenser leda på det patologiska området till sjukligt psykiska företeelser i form af en omgestaltning och ett vanställande af föreställningsinnehållet, såsom häröfvan i korthet angifvits.

Den orubblighet, som kännetecknar tankevillan, den energi, hvarmed den fasthålls och logiskt försvaras, kan understundom leda därhän, att psykiskt osjälfständiga personer i den sjukas omgifning, företrädesvis kvinnor, vinna den öfvertygelsen, att den sjuke är i sin rätt, och koncipiera hans ideer. Exempel härpå erbjuda bland andra de religiöst förryckte, de sinnessjuka kverulanterna, de senare med deras sjukligt öfververdiga, alltså starkt sjukligt affektbetonade föreställningskomplexer om orättmätigt intrång mot dem, förföljelse o. d. En liknande påverkan finner man ock i hysteri, hos psykopater m. fl. — Den företeelsen, att icke-sjuka personer så lätt ryckas med och påverkas af de sjukas tankevillor och andra symtom, har man kallat *psykisk induktion* och *inducerad sinnessjukdom*. Benämningen är dock vilseledande, ty vid den psykiska induktionen föreligger egentligen ej psykisk sjukdom, som bör jämföras med sinnessjukdomen hos den först insjuknade. Skiljer man den förre från den senare, om han befrias från dess öfvermäktiga inflytande och bringas i en frisk omgifning, så plägar han åter komma till sig själf. I det nyssnämnda förhållandet möter oss emellertid en företeelse, som har sin grund i en särskild egenskap hos den mänskliga psyke, och som i den enskildes liksom i folkens lif spelar en än främjande, en än ödesdiger roll — *suggestibiliteten*. Suggestibi-

litet eller påverkbarhet är den egenskap hos den mänskliga själen, hvarur man plägar förklara *en* människas omedelbara inflytande på en annan. I *hypnosen* ha vi att göra med ett med konst framkalladt undantagstillstånd, som är särskildt verksamt för suggestionens inflytande. Afklädd sin mystiska bismak och vetenskapligt förklarad innefattar suggestionen i sig alla fall af psykisk påverkan från det enkla föredömet, befallningen, auktoritet till de s. k. posthypnotiska befallningarna. Ej blott enskilda föreställningar, utan hela komplexer af sådana d. v. s. åskådningar, meningar, läror kunna öfverföras från en individ till en annan, icke blott på det diskursiva tänkandets regelbundna vägar utan ock genom suggestionen d. v. s. genom ett omdömes plötsliga inskjutande i kritiksvaga medvetenhetslägen¹. Suggestionen är en af de rikligast flödande källorna till idébildande, och så godt som städse förmedlas denna dess verkan af affektiviteten. Föreställningar med liflig känslobetoning, ofta äfven sådana med högt, latent affektvärde, hafva en alldeles särskild benägenhet att antaga öfvervärdig karaktär. Inträder utifrån en föreställning i vår själs blickfält, hvilken är ägnad att utlösa kraftiga känslövärden, så når den lätt rangen af öfverföreställning, som utöfvar ett kraftigt inflytande på vårt sträfvande och viljande. Sanningar såväl som villfarelser ha under alla tider vunnit utbredning på detta sätt. Och då fascinerande ideer ur närliggande grunder utveckla sig, ofta hos många samtidigt, så är det lätt förklarligt, att under vissa omständigheter äger rum en formlig *epidemisk utbredning* af vissa idériktningar och af bemödanden, som tjäna till deras förverk-

¹ Den suggestiva verkan af med öfvertygelse framförda ideer, åtbörder och handlingar är allmänt känd — den terapeutiske skeptikern är en mindre »lyckad» medicus, äfven om han besitter stort vetande.

ligande. Det må vara tillräckligt att hänvisa till gångna tiders stora religiösa, politiska och sociala rörelser. Men äfven om i våra dagar jordmånen för religiösa väckelse-rörelser ej är densamma som i tidigare skeden, så ersättes bristen på religiös känsla rikligen af politisk eller social fanatism. Att vi för öfrigt ej äro förskonade från psykiska epidemier af nyssnämnda art, visar förekomsten af tungomålstalande, af spiritistiska och liknande andliga rörelser och af de vidriga stympnings- och själfmordsepidemier, hvilka från Ryssland skildrats af bland andra *Bechterew* och *Sikorski*. — Det är ett allmänt känt sakförhållande, att en samling af likasiinnade människor — en *massa* — förhåller sig gent emot suggestivt inflytande helt annorlunda än den enskilde individen. I massan aftager den enskildes kritiska öfverläggning, hans ansvarskänsla sjunker; omedvetet verkar grannen genom åtbörder och ord på grannen, affekterna uppflamma häftigare, och framförallt visar det sig, att addering af ett stort antal till och med af intelligenser icke åstadkommer ett *plus* utan ett minus. Af denna grund blir massornas prestationer på det *intellektuella* området mindrevärdiga, under det att de *etiska* känslorna kunna stegras till det oerhörda, och visserligen ej alltid i ädel riktning. Heroism är ofta en produkt däraf, understundom ock förbrytelse, ja bestialitet äfvensom plötsliga omslag i affekterna under en intensiv ledares inflytande ¹. I sistnämnda hänseende har *Shakespeare* skapat ett för alla tider klassiskt minnesmärke i *Antonius'* upphetsande tal vid *Cæsars* bår. Redan den romerska satsen "Senatores boni viri, senatus autem mala bestia" karakteriserar den enskilde

¹ Ledarnes roll har understundom utförts af notoriskt sinnessjuka eller personer som tillhört gränsområdet mellan sjukdom och hälsa, hvar på bl. a. franska revolutionen och pariser-kommunen lämnat exempel.

individens förhållande till massan. Och så ernår den suggererade idén, ehuru den är af grundväsentligt annan natur än en sinnessjuks tankevillan, likväl understundom en makt öfver människosinnet, som ej mycket synes stå tillbaka för tankevillan. Till sin psykologiska struktur och sitt väsende förblir den dock en korrigerbar villfarelse, och historiens förlopp plägar ju ock visa, att korrektur inträder, så snart själfbesinningen kommer till sin rätt.

Gent emot psykisk epidemi, andlig infektion och påverkan af abnorma föreställningar är den "normale" trots sin normalitet ej obetingadt skyddad; det har senast det pågående kriget visat. Under inflytande af den oerhörda krigstragiken ha groteska legender spridits i mängd t. ex. om spionage, om fransmannens midt igenom Tyskland förda guldbelastade automobiler o. d.; termosflaskor blefvo till bomber, och i planeter och stjärnor såg man fientliga flygare m. m. dyl.

En raffinerad propagandaverksamhet har under kriget utvecklats, utan motsvarighet i gångna tider, hvarigenom lidelserna uppeldats, osanningar och villfarelser väckts och underhållits bland annat genom pressens och tillfälliga tryckalsters hjälp. Skribenter från det ena kampläget ha påstått om fiendeland, att det varit säte för en masspsykos, men de ha ej insett själfva, i hur hög grad de varit offer för suggestion. T. ex. den tyske författaren *Löwenfeld* talar om en fransmannens psychopatia gallica, fransmannen *Toulouse* om tyskarnes délire de persécution et de grandeurs. Förklaringen till dylika företeelser är framställd i det föregående. Af ett visst historiskt intresse kan det kanske vara att nämna det försök, som i midten af förra århundradet gjordes till vetenskaplig förklaring af dylika rörelser, ett försök, som då väckte uppmärksamhet ehuru ej af gillande art. År 1850 ventilerades nämligen i

Berlin en doktorsafhandling med titeln: "de morbo democratico, nova insaniae forma", i hvilken afhandling författaren på fullt allvar skildrade "demokratsjukdomens" orsaker, symtom, början och förlopp, och med afseende på behandlingen riktade han uppmärksamheten på användning af kanoner och bajonetter. En humoristisk motskrift: "de morbo reactionario, antiqua insaniae forma" var det lämpligaste svaret på en dylik vetenskaplig förvillelse. Man torde kunna påstå, att vid bestämda psykiska konstellationer i stor stil framträda ock städse desamma enskilda företeelserna, och *Willers Jessen* hade på sin tid ganska rätt, när han om vissa af företeelserna ifråga yttrade, att de *ej* kunde betecknas såsom epidemischer Wahnsinn, wohl aber als epidemischer Unsinn.

Den i det föregående lämnade öfversiktliga framställningen har afsett att belysa några viktigare symtom från psykopatologins område och deras frändskap till normal-psykiska företeelser. I allt vetenskapligt fortskridande ger sig tillkänna ett förlopp i perioder, och detta gäller gifvetvis äfven psykiatrin. Tider, i hvilka oss skänkes ett principiellt fördjupande af vår uppfattning, växla i regel med sådana, där ett utbyggande detaljarbete äger rum. Detta senare innefattar, jämte mycket värdefullt, äfven sådant, som *ej* håller stånd inför den alltjämt pågående kritiska forskningen. Till det sistnämnda bidrager bland annat, att ur den breda strömfåran till det mystiska afdelar sig äfven till psykiatrin en mindre gren, hvars utflöde emellertid bör underkastas kritisk pröfning af *psykiatrin* såsom *erfarenhetsvetenskap*.

